

8. Хазанава, К. Л. Агіяграфічныя элементы ў міфалагічных апавяданнях Гомельшчыны / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2018. – № 1 (106). Гуманитарные науки. - С. 115–119.

Г. К. Ціванова

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

БАНКАЎСКАЯ ЛЕКСІКА РАМАНСКАГА ПАХОДЖАННЯ

У святле вывучэння беларускамоўнай прафесійнай лексікі належнае месца займае лексіка банкаўскай справы. Калі гаварыць пра паходжанне гэтай прадметна-тэматычнай групы лексікі, то перш за ўсё неабходна сказаць пра паходжанне банкаўскай справы ўвогуле.

Вядома, што яшчэ ў VIII ст. да н. э. у старажытнай Вавілоніі ліхвяры давалі грошы пад працэнты. У Старажытнай Грэцыі прыватныя банкіры – *трапезіты* (грэч. *τράπεζα* ‘стол’) – бралі на захаванне грошы, каштоўныя рэчы і паперы (дакументы, дамовы) пад залог зямель, дамоў, рабоў і інш.; паступова пад кіраўніцтвам трапезітаў апынуліся розныя грамадскія зборы, з якіх ажыццяўляліся плацяжы тым, хто знаходзіўся на дзяржаўнай службе. Гэтая справа працягвалася і ў Старажытным Рыме. Там прадаўжальнікі справы трапезітаў сталі называцца *менсарыямі* (лац. *mensa* – ‘стол’ → ‘страва’ → ‘ахвярнік’ → ‘мяняльны стол, банк’) і *аргентарыямі* (лац. *argentum* – ‘серабро, грошы’), яны прымалі ўклады, давалі крэдыты, ажыццяўлялі грашовыя пераводы ў іншыя гарады.

У Сярэднія вякі Італія ўяўляла сабой мноства асобных княстваў, дзе ў абарачэнні былі манеты розных мясцовых сістэм. Таму вельмі важнай становіцца прафесія мянялы. Сваю працу яны вялі на рынкавых плошчах ля сталоў, пакрытых зялёным сукном. З цягам часу гэтых мянял пачалі называць *банкірамі* (італ. *banco* – ‘стол, прылавак’). Банкіры вялі запісы рахункаў сваіх кліентаў і маглі замяняць наяўныя плацяжы спісаннем грошай з аднаго рахунка на іншы, што было вельмі зручна, бо пазбаўляла ад неабходнасці падлічваць разнастайныя манеты і ад нязручнасцей перавозкі наяўных грошай. Паступова кола краін, дзе працавалі банкіры,

пашыралася. Аднак новая справа не адразу была ўхвалена маючымі ўладу. Італьянскія банкіры за даванне грошай пад працэнты зведалі на сабе пераслед рымскіх папаў і выгнанні манархамі розных еўрапейскіх краін (найперш Францыі і Англіі), аднак к сярэдзіне XIII ст., калі рымскі папа сам займеў патрэбу ў пазыцы, пераслед закончыўся.

Пасля банкі пачалі адкрывацца ў розных еўрапейскіх краінах, пры гэтым манархі часам прадавалі права на банкаўскую дзейнасць, што стала для іх адной з крыніц даходу.

На тэрыторыі Беларусі першы банк быў створаны Мікалаем Радзівілам Сіроткам. У 1563 г. ён наведаў Кракаў, потым вучыўся ў Германіі (у Страсбургу і Цюбінгу), наведаў Швейцарыю, адтуль накіраваўся ў Мілан, Падую, Рым. На радзіму ён вярнуўся праз чатыры гады і ў хуткім часе быў прызнаны паўналетнім. Вялікае падарожжа па Еўропе гэтага княжыча аказалася пазнавальным і плённым: ён не толькі ўдасканаліў веданне латыні, вывучыў замежныя мовы і рымскае грамадзянскае права, атрымаў веды па багаслоўю і мастацву, але і назапасіў шмат уражанняў па арганізацыі побыту і вядзенню гаспадаркі.

Адным з вынікаў яго еўрапейскіх падарожжаў стала арганізацыя банка ў нясвіжскай рэзідэнцыі ў 1598 г. Відавочна, што і выкарыстанне банкаўскай лексікі бярэ пачатак з гэтай пары.

Гэты невялікі гістарычны экскурс робіць зразумелым той факт, што большасць банкаўскай лексікі ў беларускую мову прыйшла і распаўсюдзілася менавіта з Еўропы, а дакладней з Апенінскага паўвострава. Пад раманскай лексікай разумею запазычанні з раманскіх моў, найперш італьянскай і французскай, а таксама з іх мовы-прадзіцелькі, а менавіта – з латыні. Асабліва шырокае пранікненне лацінізмаў прыпадае на XVI–XVII стст. І прычына тут не толькі ў пачатку паланізацыі старабеларускай мовы (як вядома, у Кароне Польскай латынь мела даўнюю традыцыю і выкарыстоўвалася ў юрыдычных, грамадска-палітычных, навуковых і мастацкіх пісьмовых помніках гэтага часу). Латынь была мовай сярэдневяковай навукі – яна вывучалася не толькі ў каталіцкіх, але і ў праваслаўных навучальных установах ВКЛ. Таму і ў лексіцы, звязанай з банкаўскай, фінансавай дзейнасцю, прадстаўлена вялікая колькасць лацінізмаў, запазычаных яшчэ ў сярэднія вякі, напрыклад:

камерцыя – (< лац. *commercium* ‘гандаль’)[2, вып. 15, с. 235] – *комерция* ‘камерцыя, гандаль’; пры граматычным засваенні слова змяніла род з мужчынскага на жаночы;

крэдыт— (< лац. *creditum* ‘пазыка, доўг’ < *credere* ‘верыць’) – выдача грошай у доўг з растэрміноўкай выплаты. Назва асобы (ці ўстановы), якая дае грошы ў доўг – *крэдытор* (< лац. *creditor*). У старабеларускіх тэкстах зафіксавана менавіта лексема са значэннем ‘асоба, якая дае грошы ў доўг’: *кредиторъ* ‘крэдытор, пазычальнік’ [2, вып. 16, с. 108];

манета – лацінскае слова *moneta* зафіксавана ў «Гістарычным слоўніку беларускай мовы» ў розных арфаграфічных варыянтах: *монета*, *манета*, *манита*, *монита*, *монэта* і мае значэнне ‘грошы, манета, валюта, дробязь’ [2, вып. 18, с. 149].

Вялікая колькасць лацінізмаў прысутнічала ў старабеларускай мове ў складзе лексікі іншых галін дзейнасці (юрыдычнай, канцылярскай), а пазней набыла тэрміналагічнае значэнне і ў банкаўскай сферы. Такія лексемы выяўляюцца пры супастаўленні даных сучасных слоўнікаў іншамоўных слоў і «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы»:

інвесціраваць / інвеставаць— (< лац. *investire* ‘пакрываць’) – укладваць капітал у якую-н. галіну эканомікі. У старабеларускім пісьменстве зафіксаваны вытворныя ад гэтага дзеяслова лексемы: *инвестиованный* ‘аддадзены ў валоданне’, *инвестытура* ‘права на валоданне’ [2, вып. 14, с. 112];

ліцэнзія— (< лац. *licentia* ‘права, дазвол’) – дазвол на пэўны тэрмін для вядзення гаспадарчай, банкаўскай і інш. дзейнасці; *лиценция* ‘дазвол, прывілей на што-н.’ [2, вып. 17, с. 80];

рэвізія— (< лац. *revisio* ‘паўторны прагляд’) – праверка гаспадарча-фінансавай дзейнасці ўстановы; *ревизия*, *ревизея*, *ревизыя*, *ревызыя* ‘рэвізія, вопіс маёмасці, праверка гаспадарчай дзейнасці; пісьмовы дакумент, у якім выкладзены вынікі праверкі’ [2, вып. 30, с. 41]. Не толькі ў сучаснай мове, але і ў старабеларускай слова мела вялікую словаўтваральную актыўнасць. Ад яго ўтворана назва асобы, якая праводзіць рэвізію, – *ревизоръ*, а таксама прыметнікі (*ревизорный*, *ревизорский*) і субстантыў *ревизоровая* ‘жонка рэвізора’ [2, вып. 30, с. 41–42];

рэестр— (польск. *rejestr* < лац. *regestrum*, *registrum*) – пералік, спіс, вопіс як у фінансавых дакументах, так і ў адміністрацыйна-канцылярскіх. У старабеларускую мову слова прыйшло з лацінскай праз польскае пасрэдніцтва, мела тое ж значэнне, але відавочна, праходзіла этап фанетычнага засваення, што і адлюстравалася ў вялікай колькасці арфаграфічных варыянтаў: *реестръ*, *рауистръ*, *регестръ*, *реистръ*, *рейстръ*, *риестръ*, *рэйстръ*, *рээстръ* [2, вып. 30, с. 49];

рэмісія—(< лац. *remissio* ‘памяншэнне’) – акругленне сумы плацяжа ў бок памяншэння. У старабеларускай слова зафіксавана толькі ў юрыдычным значэнні ‘дакумент аб адтэрміноўцы справы ў судзе’ – *ремиссия, ремиса, ремисия, ремисса, ремиссыя, ремисыя*[2, вып. 30, с. 72];

рэцэсія—(< лац. *recessus* ‘адыход, адступленне’) – спад вытворчасці і запаволенне тэмпаў росту. У старабеларускім пісьменстве слова прадстаўлена ў іншым граматычным афармленні: назоўнік мужчынскага роду *рецесь, рецэсь* – і з’яўляецца назвай паперы дзяржаўнай канцылярыі ‘дакумент аб адтэрміноўцы прыняцця сеймавай пастановы да наступнага пасяджэння’ [2, вып. 30, с. 84].

У лексікалогіі прынята адмяжоўваць лацінізмы ад італьянізмаў і галіцызмаў. Хаця і адны і другія паходзяць з той жа тэрыторыі, да першых адносяцца даўнія запазычанні, да другіх – тыя, што прыйшлі не раней за XVIII–XIX стст. І тут мы сутыкаемся з праблемай, паколькі ніхто не можа дакладна назваць дату засваення лексемы, гэтак жа як ніхто не аспрэчвае, што італьянская і французская мовы ўтварыліся на аснове народна-гутарковай латыні.

Абапірацца на паметы слоўнікаў іншамоўных слоў таксама не заўсёды прадуктыўна. Так, «Слоўнік іншамоўных слоў» А. М. Булыкі слова *банк* падае з паметай *ит.*(італьянскае) *banco* = лаўка мянялы [1, с. 48]. Пры гэтым «Современный словарь иностранных слов», які выйшаў амаль у той жа час, падае лексему *банк* як галіцызм [3, с. 86]. Калі гаварыць пра паходжанне каранёвай марфемы, то А. М. Булыка мае рацыю, але калі браць пад увагу вымаўленне, то заўважым, што не вымаўляюцца галосныя на канцы менавіта ў французскай мове: *banque*.

Такая методыка выяўлення крыніцы запазычвання з улікам вымаўлення добра працуе пры супастаўляльным аналізе паходжання запазычанага ў беларускую мову слова *банкрут* і ў рускую – *банкрот*. Першапачаткава ў аснове гэтых слоў італьянскі выраз *banko rotto* ‘зламаны прылавак’ (менавіта так каралі мянялаў-махляроў). У французскай мове *banqueroute* ‘банкруцтва’, а *banqueroutier* ‘банкрут’. У польскай мове назва асобы *bankrut* сугучна французскаму *banqueroute* ‘банкруцтва’. Такім чынам, у беларускую мову слова прыйшло праз польскае пасрэдніцтва, як і адзначыў Булыка [1, с. 48]. Што ж да рускай мовы, то тут ад італьянскай запазычванне ішло праз нямецкае пасрэдніцтва *Bankrott*.

Супярэчнасці паміж інфармацыяй слоўнікаў узнікаюць, калі пазнаму падаецца паходжанне слова, якое ў беларускай і рускай гучыць аднолькава. Напрыклад, слова *банкiр* беларускі слоўнік падае як

запазычанае з італьянскай праз французскае пасрэдніцтва [1, с. 48], а рускі – як запазычанае з французскай праз нямецкае пасрэдніцтва [3, с. 86]. Верагодна, праўдзівы варыянт тлумачэння паходжання павінен адпавядаць супадзенню (ці падабенству) вымаўлення ў мове-донары (ці пасрэдніцы). Такім чынам, трэба высветліць, як вымаўляецца суфікс *-ip*. У італьянскай *banchiere*– [-éřə], у французскай *banquier*– [-ěř], у нямецкай *Bankier*– [-ip]. Калі ўзяць пад увагу, што ў польскай мове гэта слова гучыць як *bankier*, то, на нашу думку, тлумачэнне у беларускім слоўніку павінна быць такое: з італьянскай праз нямецкае пасрэдніцтва.

Адной з адрознівальных рыс з’яўляецца націск, які ў італьянізмах (у адрозненне ад галіцызмаў) на неапошнім складзе:

валюта–(< іт. *valuta* ‘цана, кошт’) – грашовыя адзінкі краіны;

сальда–(< іт. *saldo* ‘разлік, расплата; рэшта’) – розніца паміж прыходам і расходам рахунка;

дэбет–(< іт. *debito* – лац. *debet* ‘ён павінен’) – ‘левы бок бухгалтарскіх рахункаў; у рахунках актыва – даходная частка, у рахунках пасіва – расходная’;

крэдыт–(< іт. *kredito* – лац. *credit* ‘ён верыць’) – ‘правы бок бухгалтарскіх рахункаў; у актыве – расходная частка, у пасіве – пералік паступленняў на рахунак’.

Такім чынам, памета *лацінізм* слухная толькі для даўніх запазычанняў, якія прыйшлі ў нашу мову не пазней за сярэднія вякі. Галіцызмы і італьянізмы могуць мець каранёвую марфему лацінскага паходжання, але абазначаюць больш познюю рэалію. Выяўленне шляхоў запазычвання патрабуе падрабязнага навуковага даследвання для кожнай асобнай лексемы.

Літаратура

- 1 Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / А. М. Булыка. – Мінск : Народная асвета, 1993. – 398 с.
- 2 Гістарычны слоўнік беларускай мовы / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка : Беларус. Навука, 1982–2017. – Вып. 1–37.
- 3 Современный словарь иностранных слов. – СПб. : Комета, 1994. – 740 с.